

3. Формирование профессиональной культуры учителя / под ред. В.А.Сластенина. – М. : Прометей, 1993. – 173 с.

4. Чернова Ю.К. Профессиональная культура и формирование ее составляющих в процессе обучения / Ю.К. Чернова. – М. : ТолПи, 2000. – 163 с.

5. Щуркова Н.Е. Воспитание: новый взгляд с позиции культуры / Н.Е. Щуркова. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2010р.

УДК 378.147

О.В. Малихін
доктор пед. наук, доцент,
Криворізький ДПУ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ “САМОАНАЛІЗУ”

У статті висвітлюються основні аспекти психолого-педагогічного аналізу категорії “самоаналізу”, підходи до визначення понять. З'ясовано, що в контексті проектування спеціальних педагогічних умов для становлення діяльності самоаналізу в майбутнього вчителя надзвичайно важливим виявляється визначення у якості результату діяльності самоаналізу не лише накопичення студентом уявлень про себе, але й накопичення досвіду самоаналітичної діяльності, його збагачення.

Ключові слова: самоаналіз, самоаналітична діяльність.

В статті освітлені основні аспекти психолого-педагогічного аналізу категорії “самоаналіза”, підходи к определению понятий. Выяснено, что в контексте проектирования специальных педагогических условий для становления деятельности самоанализа у будущего учителя чрезвычайно важным является определение в качестве результата деятельности самоанализа не только накопление студентом представлений о себе, но и приобретение опыта самоаналитической деятельности, его обогащение.

Ключевые слова: самоанализ, самоаналитическая деятельность.

The main aspects of psychological-and-pedagogical analysis of “self-analysis” category, approaches to conceptions defining are illuminated in the article. It is clarified that in the context of inventing specific pedagogical conditions for a future teacher’s self-analysis activity formation it is extremely important to define as a result of “self-analysis” activity not only students’ cumulative presentations about themselves but also their cumulative experience in “self-analysis” activity and its significance as well.

Key words: introspection, self-analytical activity.

Постановка проблеми. На ґрунті аналізу філософської, психологічної й педагогічної літератури спробуємо висвітлити основні підходи до визначення понять “самоаналіз” і “досвід самоаналізу”, чітке розуміння яких є надто важливим для організації самостійної навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу. Самоаналіз і набуття певного досвіду самоаналізу вбачаємо як невід’ємну складову досліджуваного процесу самостійної навчальної діяльності. Аналіз філософської складової категорії “самоаналізу” дозволяє визначити коло філософської категорій і проблем, в контексті яких розглядається самоаналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш важливими щодо розв’язання задач, що постають у контексті досліджуваної проблеми самоаналізу як складової процесу організації й здійснення самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, є роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників (Б. Ананьєв, Р. Бернс, І. Кон, А. Налчаджян, О. Орлов, К. Роджерс, С. Рубінштейн, О. Спіркін, С. Столін, І. Чеснокова, Е. Еріксон та інші).

Передумовою розгляду проблеми самоаналізу в контексті питань пов'язаних з самосвідомістю у психології, виступає визначення рефлексії як пояснювального принципу організації розвитку самосвідомості людини (Б. Ананьєв, П. Булонський, Л. Виготський, С. Рубінштейн, І. Сеченов та інші).

Формулювання цілей статті. Виходячи з цього мета даної роботи полягає у висвітленні основних аспектів психолого-педагогічного аналізу категорії “самоаналізу”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення філософських підходів показує, що проблема самоаналізу не є у філософії спеціальним окремим предметом дослідження, але філософи звертаються до неї у зв'язку з вивченням філософської категорії “рефлексія”, а також у контексті проблем самосвідомості і самопізнання людини.

Звернення до рефлексії бере свій початок ще у давньогрецькій філософії (Сократ, Платон, Аристотель, Декарт, Епікур).

“Рефлексивна традиція” розпочалась з Сократа, який визначив рефлексію як окрему проблему, що є тісно пов'язаною з основною задачею людської діяльності – самопізнанням.

Декарт ототожнював рефлексію як здатність індивіду зосередитись на змісті своїх власних думок. У Епікура рефлексія – пізнання людини своїх потреб задля визначення шляху до щастя.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що рефлексія з самого початку розглядалась у філософії в контексті проблеми самопізнання. В античній філософії було зроблено спробу обґрунтувати важливість і абсолютну значущість пізнання людиною власне себе, ставлення до себе, і на цій основі можливість пізнання і перетворення світу. Аналіз релігійно-філософських праць філософів Давнього Сходу, присвячених дослідженню внутрішнього світу людини, надає можливість встановити, що кожний практичний шлях самопізнання і самовдосконалення включав до свого складу самоаналіз, спочатку як окремий прийом, а пізніше як техніку. Найбільш повного розвитку ця техніка досягла у йозі і дзен-буддизмі. Привабливим є той факт, що навчання техніки самоаналізу було однією з задач шкіл поряд з навчанням письму і рахуванню.

У роботах західноєвропейських філософів (Гегель, Кант, Фіхте та інші) проблема рефлексії набула широкого розповсюдження у зв'язку з розвитком антропоцентризму, який ставить людину у центр творення світу. Підсилюються погляди про необхідність самопізнання людині для перетворення природи, для здійснення вибору життєвого шляху, для освіти і виховання. В окремих роботах (Кант, Фіхте) самопізнання – єдиний вірний шлях пізнання закономірностей світу і його подальшого розвитку й збагачення.

Рефлексія починає співвідноситись з категорією мислення і у зв'язку з цим розглядається як його пізнавальна здатність, як усвідомлене ставлення до самого себе, що характеризує найвище основоположення будь-якого знання (І. Кант); як діалектична методологія пізнання (Е. Гуссерль); як здатність до самопізнання (І. Фіхте).

В епоху Просвітництва рефлексія вивчається у межах проблеми самосвідомості й отримує наступні трактування у роботах філософів того часу: як особливе джерело знань, як внутрішній досвід, що ґрунтується на свідченнях органів відчуттів (Д. Локк).

Як внутрішнє враження, що отримуються зовні, як ідеї, головним джерелом яких є розміркування (Д. Юм); взаємовідношення між почуттями і поняттями (Г. Лейбніц).

Російська філософія VIII століття (М. Ломоносов, О. Радищев, П. Чаадаєв та інші) визначає самопізнання як зміст людського буття і саме з ним пов'язує і моральне, і соціальне, і демократичне перетворення суспільства і тієї дійсності, що оточує людину. Досить привабливою є думка О. Радищева, який розглядаючи проблему самопізнання, вперше говорить про самоаналіз і розуміє під ним особливий шлях накопичення "внутрішньозорового досвіду", потрібного людині "у пошуках власної корисності" для пізнання світу.

Культурними цінностями XIX століття продовжують залишатись антропоцентризм і гуманізм. У Росії, як і на Заході набувають становлення ідеї цілісності і свободи особистості, гуманістичні ідеали.

Філософські і культурологічні концепції цього часу розглядають рефлексію і самоаналіз як необхідну умову свободи людини, що шукає внутрішні цінності (В. Соловйов, В. Розанов, Д. Мережковський, М. Бердяєв, О. Лосєв, В. Вернадський, П. Флоренський, Г. Федотов, Н. Лосський та інші).

Таким чином, результати ретроспективного аналізу філософських робіт дозволяє стверджувати, що проблема рефлексії стає невід'ємною частиною проблем самосвідомості і самопізнання і дозволяє розглядати самоаналіз серед певних філософських проблем. Встановити їх співвідношення дозволяє теоретичний аналіз сучасних філософських досліджень.

У сучасній філософії рефлексія розглядається як багатоаспектне поняття (В. Лекторський, О. Матюшин, О. Огурцов та інші). Дотримуємось філософського тлумачення рефлексії як здатності розуму звертати свій "погляд" на себе.

У соціокультурному аспекті рефлексія, за А. Ахієзеру, постійна здатність людини робити себе предметом власної діяльності й мислення, своєю власною проблемою, постійно управляти власним розвитком на все більш глибокій і широкій основі, провідна модальність відтворення культури, мислення усіх форм діяльності.

Найважливішим проявом рефлексії у цьому випадку є здатність людини управляти своїми відношеннями, перетворювати себе, змінюватись, поглиблювати свій комфортний стан, відтворення в цілому.

На особливу увагу заслуговує ідея французького мислителя П. Тейяр де Шардена, який розглядає рефлексію як центральний феномен внутрішньої активності людини. Виникнення рефлексії він пов'язує з внутрішнім світом людини "рефлексія – це набута свідомістю здатність зосередитись на самому собі й оволодіти самим собою як предметом, що володіє специфічною стійкістю й своїм специфічним значенням, – здатність вже не просто знати, а знати, що знаєш" [4, с.77].

Таким чином, аналітичний огляд сучасних філософських робіт дозволяє константувати, що самоаналіз розглядається у контексті філософської категорії “рефлексія” й визначається, перш за все, як діяльність само дослідження, що є пов’язаною з процесом аналізу, спрямованого людиною на саму себе, на результати самопізнання.

Наведений висновок потребує розгляду філософської категорії “аналіз” для визначення сутності аналітичної діяльності, її функціональних компонентів. Результати теоретичного аналізу дозволяють у подальшому визначити певні уміння самоаналізу, що є конче необхідним щодо загального процесу організації самостійної навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Категорія “аналізу”, що розглядається в філософії у контексті проблем пізнання і наукової методології, представляє собою процедуру мисленого, а часто також і реального розкладення предмету, явища, процесу, властивостей предмету чи відношень між ними на частини, ознаки, властивості, відношення. У зв’язку з цим розглянемо категорію “аналізу” у контексті пізнання.

Аналіз передбачає розбір, розгляд чого-небудь відносно певної логіки:

- процес оцінювання, пов’язаний з дією визначення;
- встановлення причинності, що полягає у дії виявлення;
- оперативність, що полягає у використанні, застосуванні, виправленні.

Охарактеризуємо структурні компоненти процесу аналізу як філософської категорії. Оцінювання – форма прийому логіки визначення у філософії, що дозволяє сформулювати основний зміст явища. Результатом застосування цієї форми буде визначення чого-небудь.

Причина і наслідок – філософські категорії, що відображують одну з форм загального зв’язку і взаємодії явища. Під причиною розуміємо явище, дія якого викликає, визначає, змінює, створює і тягне за собою інше явище.

Оперативність – форма швидкого реагування, своєчасного виправлення чи спрямування діяльності; безпосереднє практичне здійснення чого-небудь.

Наведене твердження дозволяє дійти висновку, що категорія “самоаналізу” розглядається у контексті філософської категорії “рефлексія”, яка, у свою чергу, є основою для здійснення людиною процесів самоусвідомлення й самопізнання. Самоаналіз філософської точки зору визначається як рефлексивний акт людської свідомості, спрямований на себе і такий, що розгортається відповідно до логіки, визначенні процесу аналізу.

Саме тому, самоаналіз у філософії – рефлексивний акт, що полягає в аналізі людиною самої себе, свого внутрішнього досвіду, який може бути представлений у наступних етапах:

- оцінювання;
- встановлення причинно-наслідкових зв’язків;
- оперативність.

Далі зупинимось на основних підходах до розуміння самоаналізу з позиції психології, його сутності як категорії психології, для того, щоб визначити його місце у структурі самоусвідомлення особистості, механізми його функціонування, конкретизувати результати його застосування. У зв'язку з цим представляється важливим визначити співвідношення понять “рефлексія” і “самоаналіз” у психології для уточнення сутності самоаналізу.

На думку С. Степанова й І. Семенова рефлексія досліджується відносно чотирьох основних аспектів: кооперативного, комунікативного, особистісного й інтелектуального. Найбільш значущим відносно досліджуваної проблеми є бачення особистісного аспекту рефлексії, що представляє собою індивідуальну форму прояву свідомості.

Особистісний аспект рефлексії полягає в аналізі кожного розвиненого й унікального людського “Я”, його різних підструктур і синтезі “Я” у неповторну цілісність. Таким чином, у якості предмету, на який спрямовано рефлексію, виступає поведінка людини, образи власного “Я” як індивідуальності (Ф. Василюк, Н. Уткіна, В. Зарецький, Є. Новикова, І. Семенов, С. Степанов, А. Холмогорова та інші).

Відповідно до розглянутого особистісний аспект рефлексії є ні що інше, як здатність свідомості визначати себе самого у якості предмету дослідження і це внутрішній план розвитку особистості. “Рефлексивна свідомість – родова особливість людини, інший вимір світу. Вона є здатністю розуміти себе, зосередитись на собі й “оволодіти собою”, бачити себе в минулому, теперішньому і майбутньому”.

Існує і зовнішній план розвитку – діяльність самоаналізу, яка дозволяє особистості досліджувати себе, отримати як результат уявлення про себе саму. Наявність цих уявлень обумовлює процес розвитку суб’єктивності особистості (К. Абульханова-Славська, В. Зінченко, Є. Ісаєв, В. Петровський, В. Слободчиков та інші), її зрілості (В. Петровський).

Можна встановити наступні співвідношення понять “рефлексія” і “самоаналіз”: рефлексія – більш широке поняття, що розглядається як дана людині здатність відображувати і переживати себе, свою поведінку, вчинки, і така, що дозволяє особистості визначити себе предметом самодослідження. А самоаналіз – рефлексивний спосіб, діяльність, що полягає у детальному вивченні, аналізі різних аспектів визначеного предмету.

Визначене співвідношення дозволяє дійти висновку про особливості організації діяльності самоаналізу в контексті розвитку особистості. Дана діяльність зорієнтована, перш за все, на особистісний початок, на вивчення особистісних особливостей і можливостей, на самопізнання. У процесі розвитку особистості самоаналіз може бути розглянутим у структурі самосвідомості.

Під самосвідомістю з психологічної точки зору розуміють свідоме відношення людини до своїх потреб і здібностей, потягів і мотивів поведінки, переживань і думок (В. Зінченко, І. Кон, А. Налчаджян, О. Орлов, С. Рубінштейн, О. Спіркін, С. Столін, І. Чеснокова та інші)

Самосвідомість виражається також у емоційно-змістовій оцінці своїх суб'єктивних можливостей, що виступає у якості підґрунтя для цілеспрямованих дій і вчинків (В. Зінченко, Є. Ісаєв, І. Кон, В. Слободчиков та інші).

Самосвідомість сприяє формуванню уявлень про себе самого – суб'єктивному образу власного Я. В одній зі своїх робіт, С. Рубінштейн відзначає, що “Самосвідомість – не похідна даність, що є притаманною людині, а продукт розвитку; при цьому самосвідомість не має своєї окремої від особистості лінії розвитку, але включається як сторона в процес її реального розвитку. У ході цього розвитку, по мірі того як людина набуває життєвий досвід, перед нею відкриваються не лише нові сторони буття, але й відбувається більш чи менш глибоке переосмислення життя. Цей процес її переосмислення, що відбувається протягом усього життя людини, утворює найбільш цінний і основний зміст її сутності, визначає мотиви її дій і внутрішній зміст тих задач, які вона розв'язує у житті” [2, с. 640]. Самосвідомість визначають три утворюючих її компоненти (С. Рубінштейн, І. Чеснокова):

1. Самопізнання;
2. Емоційно-ціннісне ставлення до себе (самооцінка);
3. Саморегулювання поведінки.

Самопізнання – початкова ланка й основа існування й прояву самосвідомості. Через неї людина приходить до певного знання про саму себе, яке є першоосновою самосвідомості.

Самопізнання у концепції І. Чеснокової визначається як складний, багаторівневий процес, індивідуалізовано розгорнутий у часі, а самоаналіз розглядається як один з прийомів самопізнання, як результат застосування якого “відбувається подібно внутрішньому обговоренню з самим собою своєї особистості, її цінностей” [6, с. 98].

Як наслідок визначеної співпорядкованості процесів самопізнання і самоаналізу, можна встановити, що результатом самоаналізу особистості будуть уявлення про себе: про свої цінності й цілі, особистісні якості, можливості й здібності, засоби, якими володіє особистість для досягнення визначених цілей і розв'язання життєвих задач (Л. Анциферова, О. Бодальов, С. Рубінштейн, І. Чеснокова та інші).

Таким чином, самоаналіз займає одне з провідних місць у структурі самосвідомості, оскільки являє собою спосіб самопізнання – основної і важливої ланки у самопізнанні. Результатом використання самоаналізу будуть уявлення особистості про себе.

Уявлення про себе – невід'ємна умова кожного акту цілепокладання (В. Зінченко, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Слободчиков та інші). “Уявлення про мету й шляхи її досягнення є одночасно й уявлення про свої майбутні дії, про здібності, що формуються під час цих дій – про себе, такого, що досяг своєї цілі й змінився так чи інакше” [1, с. 113].

Уявлення про себе займають особливе місце у процесі підготовки особистості до вчинку, у ситуації життєвого вибору (С. Братченко,

В. Дружинін, О. Леонтьєв, К. Роджерс). Саме уявлення про себе дозволяють особистості визначити, що вона може, а що не може собі дозволити, які її можливості, і у чому смисл вибору, що здійснюється. Уявлення людини про себе визначають її життєві досягнення, і чим ширші ці уявлення, тим більш успішними будуть досягнення (О. Бодальов, О. Петровський, А. Маслоу).

Наявність знань про себе розглядається як ознака зрілості особистості у роботах дослідників (К. Абульханова-Славська, О. Ісаєва, В. Петровський, К. Роджерс, К. Хорні та інші). Психологи вважають, що чим більш чіткі знання особистості про себе, тим вона більш стійка і психологічно здорова, тим більш вона свідома і діяльна.

Уявлення особистості про себе можуть розглядатись як необхідна умова розвитку діяльності й себе у діяльності, а самоаналіз як спосіб, що дозволяє отримати ці уявлення й визначити динаміку їх збагачення. У зв'язку з цим, самоаналіз виступає одним з найважливіших механізмів розвитку й саморозвитку особистості.

Далі з'ясуємо, яким чином виникає самоаналіз і під впливом яких психологічних умов розгортається дана діяльність. Така інформація забезпечить можливість визначити педагогічну стратегію формування процесу самоаналізу.

На думку певних дослідників (К. Роджерс, Р. Бернс, І. Чеснокова, Е. Еріксон та інші) акт самоаналізу виникає як реакція на протиріччя, що виникає у суб'єктивному світі людини між уявленнями про себе і реальною поведінкою, вчинком. Результатом самоаналізу є усвідомлення людиною невідповідності між тим, чого вона бажає й тим, що вона може, а також між тим, чого вона хоче й тим, що від неї вимагають.

І. Чеснокова зазначає "Самоаналіз виникає як реакція на незадоволення власними психологічними особливостями, поведінкою, результатами діяльності..." [6, с. 70].

У психології також існують підходи, котрі переконують у тому, що підвищення якості й результативності самоаналізу залежить від підготовленості особистості до нього в контексті будь-якої діяльності, прогнозування її результатів. Таким чином, реальні результати і реальний розвиток діяльності у співвідношенні з передбачуваними результатами потребує активного самоаналізу й включення особистості у даний процес.

Теоретичний аналіз психологічних досліджень дозволяє встановити, що самоаналіз – рефлексивний спосіб, діяльність, що полягає у ретельному вивченні людиною самої себе.

Самоаналіз займає одне з провідних місць у структурі самопізнання, оскільки є способом самопізнання – основної й важливої ланки самоусвідомлення. Результатом використання самоаналізу будуть уявлення особистості про себе.

Уявлення особистості про себе можуть розглядатись як необхідна умова розвитку діяльності й себе у діяльності, а самоаналіз як спосіб, що до-

зволяє отримати ці уявлення й визначати динаміку їх збагачення. Виходячи з наведеного твердження, можна говорити про те, що самоаналіз виступає одним з найважливіших механізмів розвитку й саморозвитку особистості.

Слід також зупинитись на самоаналізі як на педагогічній категорії. Для цього необхідно зробити ретроспективний аналіз педагогічних робіт для того, щоб визначити динаміку становлення проблеми самоаналізу у педагогічній науці. Результати теоретичного аналізу дозволяють визначити коло суміжних педагогічних понять і місце самоаналізу в їх числі.

У роботах представників західноєвропейської педагогічної думки (Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці) можна відшукати не лише теоретично обгрунтовані положення про необхідність самоаналізу у процесі самопізнання того, хто навчається, для самодіяльності, але й свого роду методики самоаналізу для вдосконалення й виховання себе.

У педагогічних роботах К. Вентцель, П. Каптерева, М. Пирогова розкриваються ідеї про те, що основу педагогічного процесу складає саме те, що є прихованим всередині людини – процес саморозвитку й самовиховання. Процес саморозвитку потребує керівництва, оскільки людина є недосконалою, але й у цьому випадку саморозвиток визнається визначальним. Ступінь вихованості визначається власне самою особистістю, її здібностями й силами, виходячи з її потенційних можливостей, їх знання, у процесі самоаналізу.

У філософсько-педагогічних роботах С. Гессена “освіта” розглядається як розкриття й оформлення “внутрішньої людини”, духовне становлення особистості, формування нею власного “Я” на основі законів моралі. Гессен віддає пріоритет у освіті власне самій особистості, її мотиваційно-діяльнісному першоджерелу. У тріаді соціалізації й освіти особистості Гессен виділяє ступінь автономії, яка полягає у завершенні формування власного “Я”, моральних імперативів особистості, певних переконань і світоглядних позицій. На цьому етапі особистість після пізнання законів природи і суспільства підіймається до самоутвердження свого “Я”, усвідомлення своєї самоцінності. Виділені автором цієї концепції теорії позашкільної й університетської освіти для рівня автономності полягають у вільній самоосвіті, основаній виключно на духовних і професійних інтересах особистості. Зрозуміло, що без самоаналізу, який здійснюється особистістю, освіта, її зміст і оцінка освітніх результатів на цьому етапі неможливі. Використання самоаналізу дозволяє особистості отримати інформацію про власні духовні й професійні інтереси, спираючись на них, особистість приходить до самоосвіти. Саме самоаналіз дозволяє усвідомити людині самоцінність, своє призначення.

Важливо, що ідеї щодо необхідності звернення до самоаналізу учня, вихованця для розв’язання освітніх задач і досягнення цілей освіти, тісно пов’язані з ідеями вітчизняної й зарубіжної педагогіки про необхідність використання самоаналізу педагогом для здійснення професійної діяльнос-

ті. Ідея необхідності самоаналізу в контексті вдосконалення професійної діяльності вчителя й вихователя, як засіб формування особистості педагога розглядається вже у XIX столітті.

А. Дистервег у роботі “Призначення й мета життя людини і вчителя” відзначає, що вчитель повинен виховувати й доводити до досконалості самого себе, розвивати кращі почуття у самому собі. Ці процес можливі за активної участі у самопізнанні й самоаналізі. Дистервег пропонує педагогам постійно звертатись до самоаналізу, він розробляє певні поради, своєрідний алгоритм професійного самоаналізу, якого повинен дотримуватись вчитель у своїй діяльності. Німецькому педагогу належить цілий ряд з проблеми самосвідомості вчителя, умов його формування, однією з яких виступає процес вивчення себе, свого ставлення до обраної професії, своїх можливостей і здібностей.

На межі XIX-XX століть у зарубіжних концепціях виховання (Г. Кершенштейнер, Г. Шаррельман, Ф. Гансберг) обґрунтовується особистісно орієнтована педагогіка, що оптимально сприяє вільному, нічим не обмеженому розкриттю духовних і фізичних ресурсів індивідуальності учня. Педагог керується у своїй діяльності педагогічною інтуїцією і результатами аналізу учбово-виховної ситуації і подальшим самоаналізом. Власне сам процес навчання – це різноманітні самостійні творчі роботи школярів. У даних концепціях самоаналіз представлено як необхідна умова діяльності школярів і педагогів у їх органічному поєднанні.

Л. Толстой у своїй роботі “Думки про виховання” пише: “Два правила я б дав для виховання: самому не лише жити добре, але й працювати над собою, постійно вдосконалюватись, і нічого не скривати від дітей зі свого життя... . Так що, те, з чого ви почали у собі, коли мріяли про ідеал, тобто про добро, досягнення якого, безумовно, лише в собі, до того самого ви приведені тепер при вихованні дітей зовні” [5, с.132].

Ідея самоаналізу як необхідного механізму становлення особистості майбутнього вчителя знаходить своє відображення у роботах В. Сухомлинського, Ю. Бабанського, Ю. Конаржевського, В. Сластьоніна, Г. Щукіної та інших.

В. Сухомлинський писав про те, що “... сильним, досвідченим стає педагог, який уміє аналізувати свою працю... У самій своїй основі педагогічна праця – дійсна творча праця – стоїть зовсім поряд з науковим дослідженням. Така близькість, спорідненість заключається, перш за все, в аналізі фактів і необхідності передбачити. Вчитель, який може проникнути мислено у сутність фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає й усуває багато труднощів і невдач...” [3, с.40].

Ю. Конаржевський розробив теорію й технологію системного підходу до педагогічного самоаналізу уроку. Провідною ідеєю його дослідження виявляється те, що самоаналіз – один з інструментів самовдосконалення вчителя, формування і розвитку його професійних якостей. Не користу-

вання цим інструментом означає безцільність професійної діяльності вчителя, відсутність професійного розвитку вчителя і школи в цілому.

У другій половині ХХ століття у педагогіці аксіомою стає те, що визначальним аспектом особистості, її цілями і задачами є пізнання і перетворення самої себе у діяльності. Виходячи з цього, у теорії й практиці освіти обґрунтовуються педагогічні умови, що сприяють активізації процесів самопізнання і самоаналізу тих, хто навчається, і тих, хто навчає. У зв'язку з цим наприкінці ХХ століття, у педагогічних роботах домінує проблема розробки рефлексивних технологій у процесі:

– освіти школярів (Т. Алексеєва, О. Газман, О. Казакова, М. Комасова, Г. Ксензова, С. Писарева, В. Максимова та інші);

– особистісно-професійного становлення студентів, які опановують педагогічну професію (Л. Бережнова, А. Бізяєва, Р. Богданова, І. Бочкарева, Б. Вульф, Т. Галактіонова, С. Заір-Бек, В. Сластьонін, І. Татур, В. Харькін, А. Христова, Т. Феофілова та інші);

– особистісно-професійного становлення педагогів (М. Кімова, В. Воронцова, В. Зверєва, С. Змеєв, Л. Плєскач, Г. Скокк, О. Соколовська та інші).

Ретроспективний аналіз педагогічних робіт показує, що проблема самоаналізу спочатку розглядалась і знаходила свій певний зміст у контексті проблеми самопізнання учня. У ході розвитку педагогічної думки проблему самоаналізу почали вивчати з двох позицій: необхідність звернення до самоаналізу учня задля самоосвіти і необхідність самоаналізу педагогу, з метою професійного самопізнання і самовдосконалення. Ці обидві позиції взаємопов'язані і, в цілому, доводять необхідність самоаналізу в особистісному розвитку учасників освітнього процесу: учнів і педагогів.

Аналіз педагогічних робіт також надає можливість стверджувати, що самоаналіз розглядається у педагогіці як діяльність, що полягає у дослідженні особистістю самої себе, у контексті будь-якої діяльності.

У цілому, аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури дає підстави визначати самоаналіз як рефлексивний акт, що полягає в аналізі людиною самої себе в контексті здійснюваної діяльності, який можна представити наступними етапами:

1. Оцінка.
2. Установлення причинно-наслідкових зв'язків.
3. Оперативність.

Висновки. Таким чином, самоаналіз посідає одне з провідних місць у структурі самосвідомості, оскільки являє собою спосіб самопізнання – основної й важливої ланки у самосвідомості. Результатом використання самоаналізу будуть уявлення особистості про саму себе.

У контексті проектування спеціальних педагогічних умов для становлення діяльності самоаналізу у майбутнього вчителя надзвичайно важливим виявляється визначення у якості результату діяльності самоаналізу не лише накопичення студентом уявлень про себе, але й накопичення досвіду

самоаналітичної діяльності, його збагачення. Саме тому аналіз становлення категорії “самоаналізу” є надто важливим щодо розв’язання завдань пов’язаних з організацією самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, яка є невід’ємною складовою її фахової підготовки.

Список використаних джерел

1. Зинченко В. П. Человек развивающийся: очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с.
  2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Львович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
  3. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические произведения в 3-х томах / Василий Александрович Сухомлинский. – М., 1979-81.
  4. Тейяр де Шарден. Феномен человека / Тейяр де Шарден. М., 1987. – 413 с.
  5. Толстой Л. Н. Педагогические сочинения / Лев Николаевич Толстой. – М., 1989. – 413 с.
  6. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / Ирина Ивановна Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 143 с.
- Стаття надійшла до редакції 02.07.2010р.

УДК 37.014.15

В.Є. Бенера
докторантка,
Інститут вищої
освіти АПН України

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У НАЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ІІ ПОЛОВИНИ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розкрито законодавче забезпечення самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина ХІХ – початок ХХст.). Здійснено історико-педагогічний аналіз нормативно-законодавчої бази та довідниково-статистичних видань досліджуваної проблеми.

Ключові слова: нормативно-законодавча база, довідниково-статистичні видання, самостійна робота.

В статье рассмотрено законодательное обеспечение развития теории и практики самостоятельной работы студентов во II половине XIX – начале XXв. Осуществлено историко-педагогический анализ законодательной базы и справочно-статистических изданий исследуемой проблемы.

Ключевые слова: нормативно-законодательная база, справочно-статистические издания, самостоятельная работа.

The article reveals the general theoretical bases for students' self-work in the educational process in higher educational institutions of Ukraine (the 2nd half of XIX- the beginning of XXI cent.). The legislative providing of pedagogical formation of Ukraine is considered in the second half XIX – at the beginning of XXI item.

Keywords: educational process, students' self-work.

Постановка проблеми. У рамках євроінтеграційних процесів відбувається значне реформування національної системи вищої освіти, вироблення нової законодавчої бази її забезпечення. Європейський простір вищої освіти – це об’єднання різних систем із збереженням національних особливостей, культурно-освітніх традицій та історико-педагогічних надбань. Виходячи із зазначеного актуалізується вивчення вітчизняного істо-